

Peter Van der Plaetsen heeft het in het bot

Op zoek naar de

verloren ark

Dirk Criel

Peter Van der Plaetsen (33) is een vreemde eend in de bijt van zoogdieronderzoekers. Als archeozoöloog is hij werkzaam in het Archeologisch Museum van Zuidoost-Vlaanderen. Een merkwaardig beroep, dat de geschiedenis tot op het bot wil doorgronden. In Vlaanderen zijn deze wetenschappers op één hand te tellen. Onvoldoende om de weg naar de ark terug te vinden. Met een zware motorfiets verplaatst Peter zich van de ene opgraving naar de andere. Wanneer ik hem ontmoet, maakt hij een vermoeide indruk, maar dat kan zijn enthousiasme niet drukken. In het archeologisch museum te Velzeke doet hij zijn verhaal.

Vooraf waterputten zijn vaak rijke vindplaatsen, een reconstructie.

Foto Johan de Meester

In de archeozoölogie ontmoeten twee wetenschappen elkaar: de archeologie (oudheidkunde) en de zoölogie (dierkunde). De archeozoölogie is een wetenschap, die samen met de archeobotanie (onderzoek aan uitgestorven planten) en het pollenonderzoek (onderzoek aan stuifmeel) de natuurwetenschappelijke peiler van archeologie vormt. Peter: "De archeozoöloog bestudeert dierresten afkomstig van archeologische vindplaatsen, zoals beenderen, schelpen, eieren, chitineresten van insecten en diersporen. In het begin richtte het onderzoek zich hoofdzakelijk op huisdieren, waarbij vooral de relatie met de mens en het gebruik dat hij ervan maakt op de voorgrond staat. De interesse voor de wilde dieren is vrij recent".

Wat vertelt een beest?

Wat kunnen opgravingen in oude menselijke nederzettingen ons aan informatie over wilde dieren opleveren? Peter: "In zo'n omgeving vinden we steeds resten van dieren. Dieren die hun profijt haalden uit de aanwezigheid van de mens of die per toeval in zijn buurt kwamen, bijvoorbeeld als jachtbuit. Vondsten van mensschuwe dieren zijn eerder een zeldzaamheid, tenzij ze na een tijd de door de mens verlaten nederzetting herbevolkten.

Peter van der Plaetsen geeft uitleg in het Archeologisch Museum te Velzeke.

Foto Johan de Meester

Dier- en planteresten lichten ons in over de natuur in een bepaalde periode van de geschiedenis. Wij noemen dit de paleo-ecologie. Een probleem is dat zoogdieren doorgaans minder informatief zijn over de biotoomstandigheden dan bijvoorbeeld insecten, slakken en planten, omdat zoogdieren minder extreme eisen stellen aan hun leefomgeving. De meeste loopkevers zijn geen grote afstandslopers, zodat die soorten het toelaten de vroegere biotoop in de directe omgeving van de monsterplaats te reconstrueren. Pollen van planten, die dikwijls van ver kunnen aanwaaien of aanspoelen, verschaffen informatie over het natuurlijk milieu in de omgeving van de graafplaats. Daarnaast hebben de meeste wilde zoogdieren die in en rond de nederzettingen voorkomen zich aan de plaatselijke leefomstandigheden aangepast. Zoogdieren alleen zijn daarom ontoereikend om gegronde uitspraken te doen over de natuurlijke leefomstandigheden van weleer”.

Tijd en geduld

”In de archeologie heb je nooit gedaan; er is immers zoveel te doorgronden. Voordat de archeozoölogie met zijn resultaten kan uitpakken, moet een lange weg worden afgelegd. Het werk begint reeds bij de opgraving. Het verzamelen van beenderresten krijgt in onze wetenschap grote aandacht. Afhankelijk van de bodemgesteldheid verschillen de bewaringskansen. Vooral de botten van kleine dieren vragen een minutieuze werkwijze, die lijkt op het bekende braakballen pluizen. Om niets te verliezen moet het materiaal zorgvuldig worden gezeefd.

De determinatie van de schedels gebeurt aan de hand van tabellen. Van dieren wordt uiteraard niet alleen de schedel teruggevonden, maar ook andere delen van het skelet, vandaar dat men gebonden is alle beenderen te determineren. Dit kan alleen door gebruik te maken van een grote verzameling vergelijkingsbotten (referentiecollectie), zowel op het niveau van soorten, als van geslacht en leeftijd. Dit neemt niet weg dat zich regelmatig problemen voordoen, vooral wanneer er een overeenkomst bestaat met gedomesticeerde dieren, zoals tussen varken en wild zwijn of tussen tam en wild konijn”.

Voordat met het bestuderen van het beendermateriaal kan worden gestart, dient de onderzoeker alle gegevens met betrek-

king tot de opgraving te kennen. Vooral de datering van elke vondst en de relatie met andere te bestuderen vondsten is van groot belang.

De geschiedenis herhaalt zich

Uit de hoop materiaal, die wordt opgegraven, is een veelheid aan gegevens ontsproten die onze vroegere kennis over de relatie tussen mens en natuur in een volkomen ander daglicht stelt. De alom gepredikte harmonie tussen beide, blijkt geenszins met de voormalige werkelijkheid over een te stemmen. ”Gedomesticeerde dieren werden in vroegere tijden vooral om functionele redenen gehouden en niet zozeer omdat ze mooi of gezellig waren. Honden werden met regelmaat opgevreten en katten waren er om de hofsteden van muizen en ratten vrij te houden.

De relatie met wilde dieren situeerde zich op een heel ander niveau. Zodra de mens met landbouw en veeteelt begon, verdween de jacht naar de achtergrond en verloor zijn functie. Gegoede personen permitteerden zich grote jachtdomeinen voor te behouden, waarin voor het plezier op dieren werd gejaagd en waarvoor heel wat dieren zijn geïntroduceerd. De plezierjacht bestaat dus al langer dan vandaag. Vanaf de Romeinse periode en later ook uit de Middeleeuwen kennen we dit fenomeen. De Romeinen importeerden jachtdieren zoals damhart, parelhoen en waarschijnlijk ook het konijn. Tegelijk zien we ook hoe bepaalde oorspronkelijke soorten uit onze streken verdwijnen. Gekende voorbeelden zijn oerrund, wolf en bruine beer. Omgekeerd kwamen enkele nu in Vlaanderen zeldzame soorten toen algemener voor, bijvoorbeeld das, eikelmuis en hazelmuis”.

Verwongen romantiek

De idyllische beelden van uitgestrekte bossen waarin zich de wilde verhalen van Oude Belgen en Robin Hood afspeelden, staan ver van de werkelijkheid af. ”De Flintstone-theorie van een prehistorische mens met een berevacht om zijn middel, die zijn

vrouw bij de haren voortsleept, heeft enkel te maken met een verwrongen romantiek. Wij gaan er vanuit dat de mens bij ons reeds rond 5000 voor Christus zijn wapens ruilde voor graan en koe, zodat hij al zeer vroeg het landschapsbeeld verandert. Het bos wordt gekapt en de ruigten in cultuur gebracht. Het bestaan van uitgestrekte heidevelden in de prehistorie, wijst bijvoorbeeld op een intensieve begrazing. Rond het metaaltijdperk lijken vele streken sterk op het landschap van vandaag: kaal, troosteloos en overall menselijke activiteit. In de eeuwen die daarop volgen loopt het niet veel beter. In de late Middeleeuwen is een groot deel van Europa ontbost. Bossen bleven schaars en wellicht zijn er nu veel meer dan weleer. Een voorbeeld levert een pollenanalyse, die werd uitgevoerd op een opgraving te Gent van 1500 voor Christus. Deze analyse toonde aan, dat op dat ogenblik in een straal van verschillende kilometers rond de monsterplaats amper een boom heeft gestaan”.

Ontvolking profijtelijk

Fauna en flora moesten zich wel aanpassen, want natuurbescherming was een onbestaand begrip. ”Soorten die we vandaag in een verstedelijkt milieu aantreffen, waren destijds evenzeer aan de mens gebonden. Ik denk daarbij aan huismus en ratten. We beschouwen deze dieren als traditionele cultuurvolgers. De huismus daarentegen, die nu in een stedelijk milieu niet meer is weg te denken, zal pas vanaf de industriële revolutie in de 19de eeuw in staat zijn om geheel West-Europa te bevolken”.

De natuur wist zich nadat de mens een vestiging verliet steeds weer meester te maken van de omgeving. ”Het is zelfs verwonderlijk hoe vlug dit proces zich doorzet. Het toenmalige Vlaanderen kende tussen de laat Romeinse periode en de vroege Middeleeuwen een lange periode van onlusten, die een ontvolking teweeg bracht waaruit de natuur veel profijt heeft gehaald. Zo vonden wij in nederzettingen van de Romeinen in Oost-Vlaanderen, zoals wallen en grafheuvels, verscheidene oude dassenburchten en in oude waterputten halen wij

steeds een veelheid aan knaagdieren, insecteneters en roofdieren naar boven, die er op een onfortuinlijke manier ingesukkeld waren. In één enkel geval troffen we zelfs een vijftal jonge dassen, meerdere vossen en een hele rits marterachtigen aan”.

Raden en weten

Het is niet altijd even eenvoudig om theorieën over de ecologische evolutie op te bouwen. ”Archeozoölogie is gestoeld op deductie, waarbij men door redenering en samenvoeging van fragmentarische kennis een totaalbeeld probeert op te bouwen van wat er eens was geweest. De vondst van een marterschedel waarvan de tanden zijn afgevlind, doet vermoeden dat de fret voor de jacht werd gebruikt, terwijl hij tegelijk ook als huisdier (tegen ratten en muizen) rond boerderijen is terug te vinden. Het feit dat bepaalde dieren in een bepaalde periode niet gevonden worden, en in een jongere wel, wijst meestal op een introductie. Zo zien we bijvoorbeeld vanaf de Romeinse periode in onze gebieden ezels, kat en zwarte rat opduiken. Voor de Middeleeuwen konden we de introductie van kaper, fret en nog enkele andere soorten documenteren. Toch is niet alles even duidelijk. Nadat het konijn tijdens de IJstijd is uitgestorven, zien we het in de Romeinse tijd opnieuw opduiken. We weten evenwel niet of het op een natuurlijke manier vanaf het Iberisch schiereiland terug naar hier is gekomen of dat het door de Romeinen werd meegebracht. Anders is het met de zwarte rat, waarvan we weten dat ze via de fameuze Zijderoute vanuit Indië naar het Middellandse Zeegebied is gebracht en van daaruit met transporten West-Europa is binnengesluisd”.

De oplossing van het ene raadsel stelt meteen een pak nieuwe vragen. ”Dat maakt dat het werk steeds boeiend blijft. Komt daarbij dat zich in mijn beroep twee wetenschappen verenigen en dat ik op deze wijze in staat ben een verbinding tussen heden en verleden tot stand te brengen”.

- Peter Van der Plaetsen is als tweede conservator werkzaam aan het Archeologisch Museum van Zuidoost-Vlaanderen, Paddestraat 7, 9620 Velzeke (bij Zottegem), telefoon 091-606716 (B).
 - Op verzoek worden rondleidingen rond het thema archeozoölogie verzorgd.